

Seminář filmové kritiky

Ústav filmu a audiovizuální kultury FF MU

Vyučující: Jaromír Blažejovský

První lekce

19. října 2020

1. Co je a co není filmová kritika

Několik základních pravidel:

1. Filmová kritika je součástí novinářiny.
2. Filmová kritika je novinářská disciplína, podobně jako zpravodajství, sportovní reportáž atd.
3. Filmová kritika se může projevovat v různých žánrech, jako jsou: recenze, kritická glosa, festivalový referát, medailon tvůrce, mluvený komentář atd. Nejstručnějším kritickým žánrem je zřejmě bodování (hvězdičkování, procentování...).
4. Filmová kritika se může projevovat v různých médiích: v novinách, v časopisech, na internetu, v televizi, v rozhlase...

Budeme se primárně zabývat kritikou psanou, určenou ke čtení.

Každý kritický článek poslaný do redakce a určený ke čtení by měl mít:

- a) originální název (není jím název recenzovaného filmu)
- b) podpis autora (lze použít i novinářskou značku nebo pseudonym).

Praktické poznámky:

Budeme se cvičit v tvorbě recenzí při maximální možné simulaci profesionálního prostředí. To předpokládá nezanechávat stopy školního úkolu. Žádný titulní list seminární práce, žádné IČO, žádné narážky na naši školu a náš předmět v textu – nic takového byste přece do redakce neposlali.

Názvy článků a mezititulky v některých redakcích vymýšlejí nebo mění redaktoři nebo editoři. Přesto bychom jim měli práci usnadnit a navrhnout název vlastní. Pokusíme se tím získat kontrolu nad tím, jak se náš článek bude jmenovat.

Vymyslet dobrý název zabere někdy až třetinu práce na textu. Vtipným názvem dokazujete svoji vynalézavost. Pokud název nenavrhnete, říkáte tím: je mi jedno, jak se to bude jmenovat, pojmenujte si to sami. Jako byste řekli: na mém textu mi nezáleží.

Jistě existují média, která s originálními názvy recenzí nepracují. Recenze se u nich jmenuje stejně jako film. My se však budeme připravovat na prostředí, ve kterém má originální název smysl a význam.

Někteří tvrdí, že recenze je něco jiného než kritika.

Některé časopisy dokonce rozlišují rubriky kritik (považují je za cosi solidnějšího a dopřávají jim větší rozsah) a rubriky recenzí (jež jsou kratší).

Kritika ale není něco jiného než recenze. Kritika je disciplína, recenze je jeden z jejích žánrů.

Co není smyslem kritiky:

Smyslem kritiky není reklama.

Smyslem kritiky není doporučovat nebo nedoporučovat divákům film ke zhlédnutí.

Smyslem kritiky není mluvit za široké masy diváků.

1.2 Kritika na internetu

Elektronická komunikace nastolila otázku, nakolik považovat za kritiku osobní blogy či příspěvky uživatelů na fanouškovských databázích.

Dlouho jsem zastával názor, že je třeba rozlišovat kritiku profesionální a amatérskou.

Prvním kritériem profesionální kritiky je existence redakce. Kritiku nelze pokládat za profesionální, pokud ji před uveřejněním nikdo nerediguje.

Z dějin kultury ale známe případy, kdy byl kritik zároveň svým jediným redaktorem – *Šaldův zápisník*.

Internet tyto možnosti rozšířil: mnoho lidí má svůj blog, který si redigují jen oni sami.

Tento problém jsem řešil tak, že jsem za profesionální projev pokládal jen takový blog, který si vedl kritik, jenž se kromě vlastního blogu prosadil v redigovaném médiu.

Pokud má tedy kritik XY svůj blog, ale dříve nebo souběžně vycházely jeho recenze v redigovaném médiu, pak je i tento jeho osobní blog projevem profesionální kritiky.

Hranice mezi profesionalitou a amatérstvím se ale vlivem internetu rozmývá.

Nad tímto fenoménem se poslední dobou zamýšlí mnoho badatelů po celém světě, nedávno např. v *Iluminaci* Petr Mareš v článku

„Propad kvality i prestiže? České filmové recenze v digitální éře“:

https://iluminace.cz/images/obsah/Petr%20Mares%20Iluminace%204_2019%205-26.pdf

Otázkami kritiky v digitální éře se ve svém doktorském projektu, v přednáškách a člancích zabývá Ondřej Pavlík z našeho Ústavu filmu a audiovizuální kultury.

Zásadní otázkou je, jak se postavit k tzv. demokratizaci kritiky, jež nastává tím, že kdokoli může na internetu zveřejnit své hodnocení filmu.

Zde zastávám konzervativní stanovisko.

Příspěvky na fanouškovských databázích ani dnes za kritiku nepovažují. Komentáře na ČSFD, například, vnímám jako analogie dvou starších útvarů: tzv. dopisů čtenářů (k nim mají blízko i diskuse pod články) a osobního filmového deníčku, který si kdysi cinefilové (včetně mne) vedli pro sebe a nyní si ho vedou veřejně (beze mne).

Ke komentářům na fanouškovských databázích není vyžadována žádná kvalifikace, což neodporuje faktu, že někteří přispěvatelé jistou kvalifikací disponují a vedle příspěvků do ČSFD publikují recenze v profesionálních médiích. Neodporuje to ani faktu, že svými příspěvky do ČSFD fanoušek jistou kvalifikaci v očích jiných uživatelů získává a databáze disponuje mechanismem, jenž oblibu přispěvatelů sleduje a hierarchizuje.

2. Kritikova kvalifikace

Jak získává kritik svoji kvalifikaci?

Odkud bere oprávnění, že může o filmech psát a někdo mu to uveřejní?

Stačí diplom z uměnovědného studia? Například z filmové či divadelní vědy?

Nestačí. Pokud si někdo myslí, že nejdříve vystuduje filmovou vědu, ukáže v redakci červený diplom a stane se tak filmovým kritikem, velmi se mýlí. Uměnovědné studium obvykle nevzdělává filmové kritiky. Učí akademickým dovednostem, jako je psaní školních esejů, analýz filmů, diplomových prací, vědeckých studií. S filmovou kritikou to nemá mnoho společného.

Filmová kritika je totiž disciplína novinářská.

A novinářiny je v ní více než uměnovědy.

Z uměnovědce, jenž nemá novinářské schopnosti, se kritik nestane.

Z novinářů, kteří nestudovali žádnou uměnovědu, se kritici stávají často. A dokonce jsou tím úspěšnějšími kritiky, čím méně byli uměnovědnými studii dotčeni. Právě ti, kdo vystudovali jenom novinářinu, bývají často nejuniverzálnější a dokážou psát o všem: o hudbě, o knížkách, o filmech i o divadle.

Stejně jako pro novináře je totiž pro filmového kritika dovedností číslo jedna umění psát.

Stačí tedy diplom ze studia žurnalistiky?

Nestačí. Pokud si někdo myslí, že nejdříve vystuduje žurnalistiku, ukáže v redakci červený diplom a stane se tak filmovým kritikem, velmi se mýlí. Absolventi žurnalistiky obvykle znají historii a teorii médií, ale to ještě neznamená, že umějí psát.

Pozorují, že jen málo lidí píše tak špatně jako studenti a absolventi žurnalistiky.

Odkud se tedy bere kvalifikace filmového kritika?

Tuto kvalifikaci lze získat jedině praxí. V dějinách české filmové kritiky najdeme případy respektovaných kritiků, kteří filmovou vědu nevystudovali, ale dostali se ke kritice tím, že ji psali. Nějakým způsobem ovšem vzdělání byli. Studovali třeba nějaký cizí jazyk a jeho literaturu. Hodně četli. A především hodně psali.

A psát a publikovat je třeba začít co nejdříve, nikoli až po absolvování vysoké školy.

Komentáře do ČSFD se ovšem za publikační praxi považovat nedají. Tak jako nemá publikační praxi ten, kdo napsal do redakce nejvíce dopisů čtenáře.

Jedna „školní“ dovednost má přece jen něco společného s filmovou kritikou: kritické čtení a kritické myšlení. Pokud tyto dovednosti umí škola kultivovat.

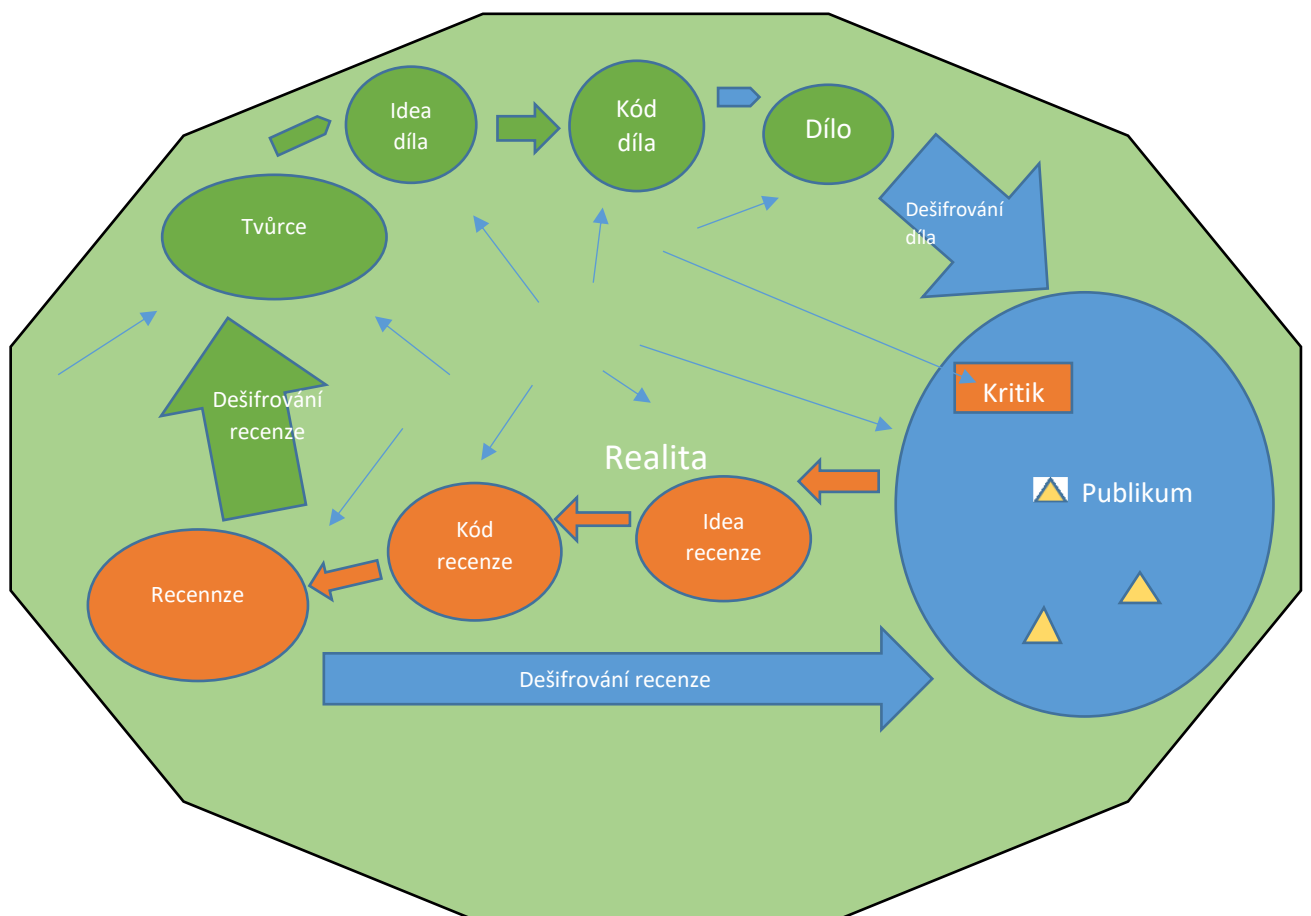
3. Jak funguje filmová kritika aneb stará dobrá teorie komunikace

Takzvaná matematická teorie komunikace z roku 1949, operující pojmy zdroj – vysílač – kanál a šum – přijímač – příjemce (s níž jsem byl před mnoha lety seznámen v prvním semináři svého studia na naší fakultě), je již za zenitem. Kdo by k ní dnes odkazoval, vědecky se nejspíš ztrapní.

K výkladu o filmové kritice nám však její základ posloužit může.

Jak tedy probíhá komunikace prostřednictvím filmové kritiky?

Nabízím schéma, omlouvám se, poněkud primitivní:

Všichni sdílíme skutečnost, kterou nazvěme realitou (zelené pole). Realita rozličně působí (modré šipky) na subjekty v ní přítomné. Jedním z těchto subjektů je tvůrce (pojem souhrnně označuje všechny subjekty na tvorbě se podílející, v případě filmu tedy producenta, dramaturga, scenáristu, režiséra, kameramana, herce atd.). Tvůrce, inspirován realitou a podnícen, řekněme, svým talentem a energií, vyvine ideu díla, zvolí pro ně určitý kód (formu), na kterou nadále působí realita, a vytvoří dílo. Dílo je adresováno publiku, které je dešifruje.

Kolik diváků v publiku (ba dokonce kolik zhlédnutí), tolik interpretací. Jedním z diváků v publiku je kritik. Kritik vyvine ideu recenze, zvolí kód (formu) recenze a vytvoří recenzi. Recenze je adresována jednak publiku, jednak tvůrci. Jak publikum, tak tvůrce recenzi dešifruje.

Ve skutečnosti je vše složitější, například tím, že kritiků je více, kritici si v médiích vzájemně čtou své recenze atd.

Schéma nám však postačí, abychom pochopili, co z něho vyplývá:

- a) Kritik je součástí publika.
- b) Tvůrce je součástí kritikova publika.
- c) Publikum díla a publikum recenze jsou množiny v průniku (to v grafickém znázornění vidět není): některý divák vidí film a čte recenzi, některý jen vidí film a nečte recenzi, některý čte recenzi, ale nevidí film. Aby to bylo ještě složitější, některý divák nejdříve vidí film a poté čte recenzi, jiný nejdříve přečte recenzi a potom uvidí film.
- d) Realita působí na všechny fáze a účastníky komunikačního procesu a ti jsou její součástí.
- e) Tvůrce má možnost ovlivnit kritika nejen skrze dílo, ale přímo (úplatek).
- f) Kritik může reflektovat tvůrce nejen skrze dílo, ale i přímo (srov. recenze na film Romana Polaňského *Žaluji!*, ve kterých se kritici vyslovují k tvůrčově sexuální deliktům).
- g) Kód díla a kód recenze nejsou totožné (nemá tedy cenu říkat, že kritik by sám měl umět natočit film).
- h) Také recenze je dílo, má svou ideu a formu.
- i) Publikum působí na tvůrce i na kritika.
- j) Kód díla je jeden (může být složitě strukturován), ale jeho dešifrování má tolik variant, kolik je diváků.
- k) Kód recenze je jeden (může být složitě strukturován), ale jeho dešifrování má tolik variant, kolik je čtenářů.
- l) Kritik dešifruje dílo jinak než ostatní diváci, včetně ostatních kritiků.
- m) Tvůrce může ovlivnit dešifrování díla (například tím, že v rozhovoru či v tiskových materiálech nabídne preferované čtení).
- n) Kritik může využít svou recenzi k výpovědi o sobě či k podání vlastní zprávy o realitě, tím ostatně kritika nevyhnutelně je.
- o) Kritika je vždycky subjektivní.
- p) Jisté objektivitu v kritice lze dosáhnout jen pluralitou kritických hlasů.
- q) Výtka, že byl kritik XY v hodnocení málo objektivní, nemá smysl.
- r) Pluralitu kritických hlasů snižuje, pokud kritici své názory sblížují (například tím, že jdou spolu po novinářské projekci do hospody).

atd. – můžete pro zábavu vymýšlet další závěry, které ze schématu vyplývají.

Co odlišuje kritika od ostatních diváků?

- a) Kritik má přístup k médiím
- b) Kritik je kvalifikovanější než ostatní diváci
 - a. Ví víc o filmech
 - b. Umí se vyjadřovat

Kvalifikaci získává kritik praxí, viz výše.

4. Oko, srdce, pás, glóbus, mozek, pero, pěst

Recenze a glosy v našem semináři budeme hodnotit podle sedmi disciplín:

OKO vidí, jak pozorně a všímavě jste film sledovali.

SRDCE vnímá, jak otevřeni jste byli jeho emocím.

PÁS (= filmový pás) říká, jak kvalifikovaně jste do článku zapojili znalosti teorie a dějin filmu nebo vůbec znalost filmového kontextu. Má dvě poddisciplíny: teorii filmu a dějiny filmu.

GLÓBUS sděluje, jak dokážete své myšlení o filmu vztáhnout k celku světa, k sociálnímu a politickému kontextu.

MOZEK ukazuje, jak bystře dokážete rozumově zpracovat, co vám ukazují OKO, SRDCE, PÁS a GLÓBUS, jak umíte logicky myslet, argumentovat, vyvozovat závěry.

PERO hodnotí, jak umíte psát. Má tři poddisciplíny: zvládnutí pravopisu, zvládnutí větné stavby a zvládnutí slohu, k čemuž patří i schopnost trefit se do žánru, oslovit cílovou skupinu atd.

PĚST ukazuje sílu kritického gesta: jaká je vaše vůle vyjadřovat se veřejně k filmům a být kritikem.

V každé disciplíně můžete být hodnoceni ve škále A – F. Výsledná známka z úkolu bude syntézou sedmi dílčích známek.

Na konci semináře zhodnotíme OKO, SRDCE, PÁS, GLÓBUS, MOZEK, PERO a PĚST zvlášť, stejně jako souhrnný výsledek. Ukáže se, zda máte předpoklady k práci filmového kritika.

Příště se zaměříme na etiku a hygienu kritické práce a vysvětlíme si typy kritiky.